

ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано стан і динаміку інноваційної активності промислових підприємств України. Досліджено передумови використання підприємствами промисловості різних типів інновацій. Розглянуто потребу інтенсифікації інноваційної діяльності для забезпечення виконання поставлених задач щодо реформування економіки України відповідно до потреб сьогодення.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, інноваційна активність, інноваційна криза, реформа.

DUMANSKA I. Y.
Khmelnitsky National University

BACKGROUND OF INNOVATION ACTIVITY AT INDUSTRIAL ENTERPRISES IN CONDITIONS OF ECONOMIC REFORMATION

To study the current state and dynamics of innovative activity of industrial enterprises summarize this information to develop and implement measures to improve its reforms to meet the needs of today. It was established that the main prerequisites for increasing innovation activity of enterprises in Ukraine, is ranked: legislative changes to the system of benefits and incentives in the field of innovation; creating innovative infrastructure at national and regional level, improving the competitiveness of innovation; formation of innovative culture; training of highly qualified personnel in the field of innovation; intensification of international scientific and scientific-technical cooperation. Thus, we can say that the current economic crisis and reduced innovation activity of business entities, is systemic. This requires the development of strategies to overcome the crisis and build a more progressive type of enterprises, creating conditions for qualitative structural change and sustainable growth of industrial production.

Keywords: innovation, innovative development, innovative activity, innovative crisis, reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна продовжує розвиватися як країна з високою часткою сировинних галузей промисловості, де переважає сфера низького наукоємкого матеріального виробництва. Відомо, що рівень розвитку країни залежить від рівня розвитку інноваційної діяльності, тому впровадження інновацій є головним чинником успіху підприємства, який впливає і на рівень розвитку країни загалом. В Україні, практично не створені умови для ефективного здійснення інноваційної діяльності. Перешкоди фінансового, політичного, правового характеру постають на шляху масової реалізації інновацій.

Забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств України вимагає формування інноваційної політики з урахуванням сучасних тенденцій розвитку в інноваційній сфері, які закладені в Плані заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 575-р. [2]. Зазначений документ містить основні завдання уряду, які створюють в нашій державі передумови до інноваційної активності: реформування системи державного замовлення на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, забезпечення реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності, формування інноваційної культури.

Поряд з тим зазначені передумови наразі є лише векторами майбутніх дій. Як наслідок, виникає потреба окремого аналізу сучасного стану та динаміки інноваційної активності промислових підприємств - ключових продуцентів інновацій в економіці, оскільки це надасть можливість здійснити вірну проєкцію підтримки тих чи інших суб'єктів підприємництва за потребами ринку та держави в умовах реформ.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми інноваційної активності промислових підприємств в цілому привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значний вклад щодо вивчення цих процесів внесли наступні вітчизняні вчені: С. Аругюнян, В. Геєць, В. Гросул, Н. Данік, А. Ключник, Г. Мерніков, Л. Федулова та інші. Дослідженню інноваційних перспектив України, визначенню пріоритетних галузей виробництва у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки присвячені наукові роботи А. Чухна, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Семиноженка. Тенденції та закономірності інноваційного розвитку промисловості України, передумови модернізації економіки України з урахуванням інноваційного чинника розглянуто в наукових працях Л. Федулової, Я. Жаліла. Напрямок реформування інноваційної політики України, особливостям використання технологічних інновацій в промисловості України, проблемам фінансування інноваційної діяльності присвячені наукові дослідження О. Чемодурова, І. Одотюк, О. Фащевської та ін.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Аналіз останніх наукових праць та публікацій, вказує на недостатнє звернення уваги щодо передумов формування інноваційної активності промислових

підприємств, за допомогою яких можна активізувати інноваційну сферу та надати пріоритет розвитку інновацій як одній з головних умов створення конкурентоспроможної економіки. Важливо приділити увагу потребі інтенсифікації інноваційної діяльності для забезпечення виконання поставлених задач щодо реформування економіки України. Зазначене зумовлює потребу проаналізувати інноваційну активність підприємств, визначити передумови її формування та перспективи підтримки з боку держави.

Постановка завдання. Дослідити сучасний стан та динаміку інноваційної активності промислових підприємств, узагальнити отриману інформацію для розробки і впровадження заходів щодо її підвищення відповідно до потреб реформ сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення науки і технології визначають не тільки динаміку економічного зростання, але і рівень конкурентоспроможності держави у світовому співтоваристві. На жаль, Україні поки пишатися нічим: її частка у світовому ринку наукомісткої продукції складає близько 0,3%, а частка інноваційної продукції – менше 5% від загального обсягу промислової продукції [3].

Головна мета інноваційного типу розвитку полягає в отриманні максимального економічного ефекту від кожної одиниці впровадженого і перетвореного на товар винаходу та ідеї. Можна стверджувати, що в даний час в Україні державної інноваційної політики не існує. Разом з тим інтелект і знання є одним з головних резервів країни, причому єдиним відновлюваним ресурсом. Для його застосування у країні є головне – це освічені кадри та наука, але, на жаль, вони практично не використовуються, тому що немає внутрішнього попиту на інтелект і нове знання, немає інфраструктури, яка цей попит забезпечить.

Частка промислових підприємств, які впроваджували інновації протягом трьох останніх років, у розрізі регіонів та типів інновацій свідчить, що загалом по Україні спостерігається дуже незначна тенденція до зростання обсягів виробництва інноваційної продукції (з 2010 по 2015 рр. з 9,9 до 10,6 %), запроваджених інноваційних процесів (за аналогічний період з 9,6 до 10,6 %), впровадження інновацій (з 3,9 до 4,9 %), а реалізація маркетингових інновацій – з 3,8 до 4,0 % [5].

Як показує практика, недостатня інноваційна активність призводить до кризи не тільки великі підприємства в галузях з високими технологіями або можливостями до їх застосування, але й середні та малі фірми, які виступають на динамічних ринках, що й характерно для вітчизняних підприємств [3, с. 17].

Вітчизняні підприємства досить часто навіть при стабільних показниках розвитку обмежуються окремими видами інноваційної активності – комп'ютеризація, автоматизація виробництва, оскільки запровадження нових продуктів, робота над НДДКР носить більш ризиковий характер. У той же час, вони не враховують, що нововведення завжди пов'язані з ризиком, проте відмова від них є ще більш ризикованою. Дуже часто необхідність оновлення продукції або технології виникає саме тоді, коли фінансові результати підприємства виглядають добре і складається помилкове враження, що підприємство ще довго може існувати в традиційному вигляді. Справа в тому, що зменшення доходу від інвестицій в існуючу традиційну технологію спочатку уявляється незначним, але якщо конкуренти здійснюють прорив у галузь нових технологій, споживачі можуть дуже швидко віддати переваги новій продукції конкурентів.

Крім того, інноваційна активність змінюється внаслідок дефіциту коштів на придбання новітніх технологій, застаріле обладнання, на якому неможливо здійснювати впровадження новітніх технологій та виробництво нових видів інноваційної продукції, брак фахівців, які б мали досвід і спеціальні навички, необхідні для впровадження інновацій на виробництві та реалізації інноваційної продукції.

Як показує теорія та підтверджує досвід, порушення платоспроможності у сучасних умовах найчастіше є наслідком неадекватності інноваційної стратегії підприємства змінам зовнішнього середовища. У результаті така продукція та технології виявляються застарілими, ринки підприємства не забезпечують прибутковості, відбувається скорочення активів, втрачається платоспроможність. Фінансові складності у цьому випадку становлять лише видиму частину великої проблеми. Варто зауважити, що часто навіть за наявності коштів, ефективність їх інвестування в інноваційну діяльність є неефективною. А це, по суті, є наслідком відсутності чітких планів щодо реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, їх розношеність, неврахування факторів впливу на їх результативність.

Загалом можна відзначити, що стан промислового комплексу визначається такими негативними рисами: недостатня орієнтація на виробництво продукції кінцевого споживання; домінування видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини; застарілі технології у більшості галузей (за наявності унікальних високотехнологічних виробництв), висока матеріало- та енергоємність виробництва при майже монопольній залежності від імпорту енергоресурсів; високий ступінь зношеності основних фондів; деформована структура виробництва; не конкурентоспроможність більшої частини вітчизняної продукції через низьку якість і моральну застарілість, що поглибилась у зв'язку із встановленням світових цін на енергоносії; відсутність реальних механізмів об'єднання наявних ресурсів, їх концентрації на найбільш значних та перспективних напрямках розвитку; інноваційна політика немає чіткої спрямованості у вирішенні конкретних економічних проблем регіонів, в їх реструктуризації з врахуванням ринкових чинників; відсутність залежності між збільшенням обсягу продажу приватними компаніями і зростання фінансування здійснюваних ними досліджень і розробок [4, с. 21].

Таким чином, можна констатувати, що сучасні кризові явища в економіці, в т. ч. і зниження

інноваційної активності суб'єктів господарювання, носить системний характер. А це потребує розробки стратегії подолання кризи і побудови більш прогресивного типу розвитку підприємств, створення умов для якісних структурних змін і тривалого зростання промислового виробництва.

Інноваційна криза протікає в умовах загальної кризи, тобто в умовах принципових змін характеру виробничих відносин, змін мотивації до праці, все це посилюється соціально-економічною і політичною нестабільністю в суспільстві. Єдиний вихід із ситуації, що склалася – структурна перебудова промислового виробництва, заснована на передових технологіях із активним застосуванням антикризових заходів управління означеними процесами.

Нині галузеву структуру економіки України західні фахівці характеризують як типову для країн, що розвиваються. Основною ознакою відсталості від високорозвинених вважається висока питома вага важкої промисловості і низька питома вага сфери послуг, сучасних галузей машинобудування, приладобудування та ін. Реалізація напрямів активізації інноваційної діяльності в Україні може забезпечити підвищення рівня інноваційної активності промислових підприємств, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні і залученні зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність [6, с. 32].

Серед основних векторів активізації інноваційної діяльності в Україні на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки можна виділити наступні: по-перше, розробку і запровадження механізму надання пільг промисловим підприємствам, які впроваджують і реалізують інноваційну продукцію; по-друге, поширення практики надання інноваційним підприємствам середньострокових кредитів зі зниженою кредитною ставкою, а також застосування ряду інших мотиваційних, підтримуючих та антикризових інструментів, що в основі повинні мати довгострокову стратегію інноваційного розвитку.

Варто також наголосити на вирішенні проблем обліку нематеріальних активів, оскільки технології та їх складові, винаходи, корисні моделі формують частину інтелектуального капіталу окремих підприємств і всього промислового комплексу держави. Інтелектуальний капітал, належно оформлений на балансі, позитивно впливає на капіталізацію підприємств промисловості та сприяє підвищенню їх інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності на міжнародному ринку злиття і поглинань.

У порівнянні між вдосконаленням методики виробництва продукції із залученням інновацій у технологічній сфері та освоєнням виробництва нової продукції більша кількість підприємств у 2015 році в порівнянні з 2010 роком використовувала саме перший метод здійснення інноваційної діяльності. Так, впровадження новітніх технологій у виробництві використовувало у 2015 році на 196 підприємств більше, ніж у 2010 році, та на 146 підприємств складає різниця між 2005 роком. Таким чином, кількість підприємств із впровадженням технологічних інновацій у своєму виробництві стрімко зростала саме за останні роки досліджень. Це означає, що менеджмент інноваційно-активних підприємств все більше приділяє увагу залученню інновацій до виробничих процесів [5].

Актуальним є аналіз, що ілюструє інноваційну активність підприємств за формою власності: серед підприємств колективної власності – 16-17%, державної власності – трохи більше 15%, власність міжнародних організацій – 10-11%, приватні підприємства – 8%, підприємства комунальної форми власності – до 5%. Серед факторів, що стримували інноваційну діяльність, фахівці визначають такі: нестача власних коштів, на це вказали майже 81,7% промислових підприємств; недостатня фінансова підтримка держави – 50,9%; великі витрати на інновації – 49,3%; недосконалість законодавчої бази – 33,5%; високий економічний ризик – 32,5%; тривалий термін окупності інновацій – 30%; нестача інформації про нові технології – 17,1%; відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями – 16,7%; нестача інформації про ринки збуту – 15,2%; відсутність попиту на продукцію та несприятливість підприємств до нововведень – 14,4%; відсутність кваліфікованого персоналу – 13,7% [7, с. 25].

Як бачимо, основною причиною низького рівня інновацій підприємства вважають нестачу коштів. Разом з тим, в цілому на інноваційну діяльність підприємств України було витрачено більше 3 млрд грн, з яких на здійснення технологічних інновацій прийшлося майже 64%. Майже третина коштів прийшлися на інноваційну діяльність в машинобудівній галузі, 18,4% приходиться на харчову промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції, 15,9% – на металургію та оброблення металів, 8,7% – виробництво електроенергії, газу та води, 7,2% – добувну промисловість [5].

Основним джерелом фінансування технологічних інновацій стали власні кошти підприємств. За рахунок коштів державного та місцевого бюджетів інноваційні роботи виконувала незначна кількість підприємств – від 2% до 4% в різні роки. Має деяку тенденцію до зростання частка фінансування інноваційних робіт вітчизняними (3,7%) та зарубіжними (4,2%) інвесторами. Кредити для розвитку інноваційної діяльності використано вітчизняними підприємствами на 18% загального обсягу фінансування [5].

Аналіз даних щодо інноваційної діяльності в Україні за останні роки показав, що ні інтенсивність, ні якісний рівень інноваційних процесів не відповідають основним завданням стратегічного курсу інноваційного розвитку національної економіки. Але, незважаючи на загальні незначні масштаби інноваційної діяльності, слід відзначити позитивний вплив впровадження інновацій на економічні показники виробництва. Так, більше 90% підприємств, що впроваджували інновації, отримали приріст

обсягів продукції, підвищили свою конкурентоспроможність та розширили ринки збуту: 60% підприємств замінили застарілу продукцію новими видами, більше 43% знизили матеріало- та енергомісткість продукції, 35% впровадили нові технології, направлені на охорону навколишнього середовища [1, с. 32].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вище викладене, до основних передумов підвищення інноваційної активності підприємств України, варто зарахувати законодавчі зміни щодо системи пільг та стимулів у галузі інноваційної діяльності; створення інноваційної інфраструктури на загальнодержавному та регіональному рівні, яка б забезпечувала ефективне використання науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності підприємств (бізнес-інкубатори, технопарки, центри трансферу технологій); розвиток та посилення дії фінансово-кредитних інститутів, що забезпечують безперервність фінансування інноваційних проєктів (венчурні компанії, інноваційні фонди); формування сучасної організаційної структури управління за здійсненням інноваційної діяльності на загальнодержавному, регіональному рівні та на рівні підприємства; використання маркетингових підходів щодо вивчення майбутніх потреб у нових товарах та послугах; підготовка висококваліфікованих працівників та залучення їх в активні галузі для створення нових технологій; активізація міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва [6].

Принципове поєднання наведених заходів дасть можливість визначити, наскільки важливою є активність інноваційної діяльності в Україні для швидкого подолання наслідків економічної кризи та забезпечення ефективної реалізації сучасного комплексу реформ, запропонованих державою.

Література

1. Бондаренко Н.М. Напрями підвищення інноваційної активності промислових підприємств / Н. М. Бондаренко // Донбас-2020: перспективи розвитку очима молодих вчених : матеріали V науково-практичної конференції, м. Донецьк, 25–27 травня 2010 р. – Донецьк : ДонНТУ, 2010. – 973 с.
2. План заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : [монографія] / [Н. В. Тарасова, Л. П. Клименко, В. М. Смельянов та ін.]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 320 с.
4. Сидорова А. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України / А. Сидорова, Г. Анісімова // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 19–27.
5. Статистична інформація. Наука та інновації [Електронний ресурс] / Держава служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Тарнавська Н.П. Побудова концепції управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку / Н.П. Тарнавська // Економіст. – 2010. – № 9. – С. 30–41.
7. Харів В.П. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : монографія / В.П. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 323 с.

Надійшла 12.11.2016; рецензент: д. е. н. Васильківський Д. М.